

«Sönd wöllkomm!»

Ils dus mez chantuns Appenzell Dador ed Appenzell Dadens

■ L'Appenzell Dadens (AI) enconusch'ins lunsch suror ils cunfins pervia da sia independenza e da las isanzas vividas. Ma er l'Appenzell Dador (AR) dispona da vegl enna d'ina ritga vita culturala e porscha cun sia cuntrada unica ina gronda qualitat da viver. Giasts, famiglias ed interpresas dinamicas èn da chasa en in ambient che sveglia sentiments da vacanzas er en il mintgadi. In purtret dals dus mez chantuns da la Svizra Orientala. Cun ina surfatscha da 173 km² è Appenzell Dadens il segund pitschen chantun da la Svizra e cun 15 400 abitantas ed abitants schizunt il pli pitschen.

la separaziun dad Appenzell Dador avant passa 400 onns èn ils dus Appenzell mez chantuns independents cun las chapitalas Appenzell (AI) e Herisau (AR). Las Appenzellaisas ed ils Appenzellais èn da l'avis ch'i saja vegnì tschernì il pli bel tschancun per els: La maschaida da tradiziun, da caracteristicas e d'innovaziuns ha fatg nascher bleras ideas e blers products che han rendì enconuschent il num dal chantun lunsch suror ils agens cunfins.

Tradiziuns veglias ed art modern

Ina da las tradiziuns politicas las pli enconuschentas è segir il cumin ad Appenzell. Mintg'onn, adina l'ultima dumengia d'avrigl, sa radunan ils radund 3000 umens e dunnas cun dretg da votar sin la piazza cumin ad Appenzell per eleger las autoritads supremas e per decider davart midadas da la constituziun e da laschas sco er davart fatschentas impurtantas dal chantun. La democrazia directa en furma da cumin («Landsgemeinde») exista mo anc en l'Ap-

Ils costumes da las dunnas da l'Appenzell Dadens valan per ils pli ritgs da la Svizra.

penzell Dadens ed a Glaruna. En tut ils auters chantuns votescha il pievel a l'urna, uschè er en l'Appenzell Dador che ha aboli la veglia furma politica da votar l'onn 1997. Ad Appenzell vala per ils umens anc adina la baionetta sco certificat dal dretg da votar, savens è quai ina spada ch'è ertada dals perdavants. Fin il 1991 era quella l'unic certificat da votar permess. Las dunnas, che han survegnì il dretg da votar sin plaun chantunal pir il 1991, fan diever d'in profan attest da votar da palpìri. Il cumin è in element central da la cultura politica che permetta a las Appenzellaisas ed als Appenzellais da s'identifitgar cun lur chantun e sias autoritads e che promova ina publicitad politica activa.

Il temp n'è però betg sa fermà en l'Appenzell Dadens, schebain ch'ina u l'autra ura ha in pau retard e «goht e chlii hönne-

nob». Grazia a quest pitschen retard han ins mantegnì ina cultura populara zunt variada: «Stobede» e «Chlausezüüg», «Funksontig» e «Räuchle», «Schölleschötte», processium dal persunal d'alp e pelegrinadi d'alpegiada, «Osterebuebe», «Hierig», «Gässchau» per numnar be in pèr isanzas. E senza il chant caracteristic dals signuns, il «Ruggusseli», na gira nagut. En l'Appenzell Dador vegn quel jodel natiral numnà «Zäuerli». Er en quel mez chantun vegnan las tradiziuns culturalas tgradas cun premura: La pictura purila, las isanzas e la musica populara vivan ed han fermas ragischs en il pievel. Da renum mundial èn ils «Niclas da Silvester» dal vegl di da Son Silvester ad Urnäsch. Indigens, turists e schizunt staziuns da television internaziunalas accumpognan onn per onn il legher travasch ils 13 da schaner (vesair fanestra).

Scossas da muaglia vegnan chatschadas sin l'entir mund d'ina pastgira a l'autra. Ins di che nagin na fetschia questa lavur en in moda pli premurusa, pli pittoresca e cunzunt pli musicala ch'il persunal d'alp da l'Appenzell. E las dunnas? Per las festas religiosas supremas dals mais da stad na sa vestgescha nagin en moda uschè exquisita ed uschè custavla sco las abitantas dal chantun Appenzell Dadens. Lur costum

Bels, trids e bels trids: ils Niclas da Silvester

Ils «Niclas da Silvester» èn persunas mascaradas che cumparan tar il «Silvesterchlausen», in'isanza che vegn festegiada en il chantun Appenzell Dador. Pli probabel han els lur origin en il temp medieval tardiv nua che scolars da la scola claustrala s'han mascarà sco Niclas durant il temp d'advent. En il 15avel tschientaner è l'activitad dals Niclas daventada adina pli furibunda ed aveva plitost il caracter da tschaiver. Forsa è quai stà il motiv perge ch'ins ha spustà il «chlausen» dal temp d'advent al di da Silvester.

L'emprima funtauna scritta che menziunescha l'isanza datescha dal 1663: las autoritads ecclesiasticas s'han dustà cunter il travasch nocturn. Tenor il cudesch dals mandants dals onns 1776 fin 1808 è vegnì chastià il «chlausen» en il chantun Appenzell Dadens cun tschintg talers. Quai pudess esser in motiv perge che l'isanza viva be pli en il chantun Appenzell Dador.

L'isanza festegia l'onn nov gist duas giadas: in'emprima giada tenor il chalender gregorian ed ina segunda giada tenor il chalender giulian. Ils 31 da december ed ils 13 da schaner (il vegl di da Silvester) van ils Niclas da Silvester decorads cun stgellas e plumpas en pitschnas gruppas da chasa a chasa. Els chantan, jodlan e giavischan in bun onn nov.

Ina gruppa, numnà «Schuppel», consista da mintgamai sis Niclas da Silvester. Ils dus Niclas che èn vestgids da dunna portan pliras stgellas («Rollen»). Els vegnan numnads «Rollewiiber» u «Rolli». Il Nicl da Silvester che maina la gruppa ha ina flur alva en bucca, il segund Rolli chamina il pli davos ed ha ina flur blava en bucca. Ils Niclas che portan ina ni duas plumpas sil pèz u sil dies vegnan numnads «Mannevölcher», «Schelli» u «Schellenchlaus». La mascarada vegn numnada «Groscht».

Tenor lur costum distinguan ins trais tips da Niclas: ils bels («die Schöne»), ils bels trids («die Schö-Wüeschte») ed ils trids («die Wüeschte»). Ils bels portan chapitschs artistics decorads cun scenas dal mintgadi. Per crear in tal chapitsch dovr'ins savens dapli che tschient uras da lavur. La mascarada dals bels sumeglia in costum tradiziunal. Ils bels trids èn mascarads cun in vestgi da frustgas, mistgel ed auter material natiral. Lur chapitschs èn main decorads che quels dals bels. Ils trids portan il medem costum sco ils bels trids e mascras starmentusas. Tut las mascras represchantan «Mannevölcher» (umens) e «Wiiber» (dunnas). Pervi dal pais da las mascaradas e da las stgellas e plumpas sa zuppan dentant be umens davos las mascras.

Ad Urnäsch, Herisau, Hundwil, Stein, Waldstatt, Schwellbrunn e Schönengrund festegian ins anc oz mintg'onn l'isanza dals Niclas da Silvester.

In'isanza tgrada cun premura: il «Silvesterchlausen» cun chapitschs da bellezza.

vala per il pli ritg ed il pli viv da l'entira naziun. Tgi che na s'interessa ni per chant ni per costumes, po visitar il museum d'art Liner ad Appenzell. Quel ha chattà suttetg en in bajetg modern dals architects renumads Annette Gigon e Mike Guyer, ils quals han tranter auter er projectà l'edifizi nov dal Museum Kirchner a Tavau. En il museum pon ins laschar girar sasez sin la rudella da Roman Signer u sa tschentar vi d'ina maisa d'aua per contemplar ils exponats d'art dal 20avel e dal 21avel tschientaner, tranter quels er ovras dal pictur appenzellais Carl August Liner e dal figl Carl Walter.

Sanadad, chaschiel ed umens fermes

Ils dus Appenzell èn chantuns d'abitar ideals tranter il Lai da Constanza ed il Sàntis e davant las portas da la citad da Sogn Gagl. Ils pitschens chantuns porschan ina gron-

da qualitat da viver a giuven e vegl. La cuntrada da collinas attractiva è caracterisada tras prads e tras guauds verds, tras vitgs intacts e tras in abitadi lartg che resguarda er la natira.

Appenzell è in paradìs per viandar cun numerusas rutas lungas e curtas sco er cun vias tematicas infurmativas. Da Heiden a Walzenhausen pon ins per exempel viandar sin la «Senda da sgnoccas», e sin la «Senda da sanadad» en il triangul Heiden – Oberegg – Kaien spetgan ierts dad ervas il viandant. En l'Appenzell è ina purschida da sanadad ritga e moderna gist uschè preschenta sco ina retscha da bogns e da chasas da dimora che resguardan er las forzas da la natira. Ultra da la medischina da scola vegnan applitgadas er metodos da cura alternativas. Las curas alternativas vegnan garantidas tras la constituziun chantunala e confermadadas tras la lescha da sanadad.

La muntogna la pli enconuschenta dal massiv da l'Alpstein è il Sàntis cun in'au-tezza da 2502 meters. El n'è betg mo ina muntogna per prevair l'aura, per passentar aventuras u per far sport, mabain er ina muntogna per giudair la natira. La pendiculara, la gastronomia e l'infrastructura èn ensemen cun ils conturns natirals – ina cumbinella che pussibilitescha ina vasta paletta da purschidas.

Sin la spunda nordvest dal Sàntis, sin il territori communal da Hundwil, è situada la Schwägalp (1360 m.s.m.). Sin quell'alpha lieu mintg'onn il mais d'avust la lutga

da la Schwägalp. En l'arena mirvegliusa al pe dal Sàntis cumbattan ils megliers lutgaders per l'onur e per «premis vivs». La festa ha ina gronda valur lunsch suror ils cunfins da la Svizra Orientala ora. En la chascharia da demonstraziun a Stein, betg dalunsch da Hundwil, pon ins vesair e sagiar in'otra tradiziun tipica dal chantun: la produczion dal chaschiel appenzellais. Dapi l'onn 1978 han passa 7 milliuns giasts da tut il mund visità il lieu da naschientscha dal famus «Appenzeller».

La presentaziun:

Dossier «Appenzell».

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=1686
www.chattà.ch

Il massiv da l'Alpstein cun il Sàntis.